

La cigala (*Cicada plebeja*) (ALDC, VII, 1556. La cigala)

La *cigala* (s. XIII) és un 'insecte d'uns 4 centímetres de llarg, ales transparents i abdomen cònic sota el qual tenen els mascles un òrgan amb membranes vibrants amb què produeixen un so estrident i monòton ("chillant / e sibil·lant, / com les cigales", *Spill*)'. El mot deriva del llat. vg. *CICĀLA* (cl. *CĪCĀDA*) i és congènere de l'it. *cicala*, oc. *cigala*, fr. *cigale*. Presenta var. *a*) en el consonantisme inicial: *xigala*, *xigu*[ε]la 76, amb palatalització del segment [si]-; [θ]igu¹ala 138, 139, amb interdentalització; *b*) en el consonantisme interior: alg. *cigara* 85, amb rotacisme de *l*, propi d'aquest dialecte, com *vila* > *vira*; [θ]idiala 132, amb equivalència *gui* = *di*; *c*) en el vocalisme tònic: *cigu*[ε]la, *cigu*[e]la 121, *cigu*[æ]la 104 (Font, 1637, ap. Veny, 1993 c: 241), amb palatalització de [a]; *cigu*[je]la 137, amb diftongació de /ε/ del cat. arcaic, freqüent en el Matarranya, com *prieu* 'preu'; i *d*) en el lèxic: *cigala begurenca* 36 (var. *cigala belurenca* 36, de la qual l'inf. no està segur), "perquè aquí [Begur] és un criadero de cigales" (cf. cast. *cigaral* 'casa amb hort prop de Toledo', per l'abundància de cigales); der. dim.: *cigaló* 3 ('cigala mascle' 31), *cigalot* 17.

Són d'origen onomatopèic imitant el seu so *fefet* ([f.] 93, 115, 118), *faf*[e]t [f.] 118, *fet-fet* 100, 102, *ferfet* 94;

també es diu que el *cigalot* "fa *cac-cac* *cac-cac*" 17; i, amb mimologia,

la *xitxarra*, "fa *etxa-te*, *etxa-te*, *etxa-te*" 185.

Xitxarra (var. *xixarra* 157,

guixarra 189), que té una notable extensió, és un manlleu al cast. *chicharra*, que és una modificació de *cigarra* ajudat per l'onomatopeia.

Cigarra 126, 168, 188 (var. [θ]igarra 134) és un manlleu al cast., on es documenta des del s. XIII, com també ho és del cast. murcià i manxec *xitxarra* (cf. *ALeCMan*, mapa 123). Alguns parlants diferencien *cigala* de *xitxarra*: aquella és més gran que aquesta 185, o aquella "vola d'un albre a atre" i aquesta "va per al sol de terra" 187 (semblantment entre alguns parlants cast. es distingeix la *chicharra* de la *acigala* o la *cigarra*, cf. *ALeCMan*, mapa 123).

Tenim, a més, altres var. esporàdiques: *segalla* 151, que pot ser una var. de *cigala*; *burra* 15, forma expressiva potser per la repetició del seu so, com fa la somera; *pantigana* 92 és una espècie diferent, un 'llagost gros i vermell', d'ètim no aclarit, potser der. de *LOCUSTA* **PANTICANA*, der. de *PANTEX* 'panxa' (*DECat*).

Per als significants de 'cigala' a la Romània, amb les seves motivacions, veg. Allières, 2009.

Geogràficament, el territori comprèn dues gran àrees: *a*) la genuïna, *cigala*, des de les Corberes fins als Ports i al Maestrat (amb clapes de *ciguela*), amb poblacions del val., especialment meridional, a més del bal., tret del mall. i Es

Migjorn, men., que presenten la var. consonàntica palatalitzada *xigala* i l'alg. la rotatitzada *cigara*; *b*) la sobrevinguda, *xitxarra*, val., que és, com hem dit, un manlleu al cast. murcià i manxec i coneix doc. des del s. XIX (Sanelo, 1802; Salvà, 1838; Lamarca, 1839; Escrig, 1851; Pla, 1880), quan va substituir la fase anterior *cigala*, que ja es troba en O. Pou (1575) i conviu amb *xitxarra* en els autors val. esmentats.

Són mots normatius *cigala*, des del *DOrt*, 1917; *fet-fet*, des del *DIEC*₁, 1995.

